

PARA

AHMET MİDHAT EFENDİ

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0205
Edebiyat: 047
Edebi İktisat: 01

PARA

AHMET MİDHAT EFENDİ

Proje Editörü ve Son Okuma
Dr. Hazal Bozyer

Dizi Editörü ve Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Fatih Altuğ

Sayfa Uygulama
Büşra Arbay

Kapak Görseli
Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 - Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-20-7

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.

Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi

Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1

Eyüpsultan İstanbul

Telefon: 0212 354 3000

Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mart 2023

edebi iktisat

PARA

AHMET MİDHAT EFENDİ

HAZIRLAYAN

FATİH ALTUĞ



AHMET MİDHAT

1844 yılında İstanbul'un Tophane semtinde, orta halli bir esnaf ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ağabeyinin memuriyeti vesilesiyle gittiği Niş'te rüşdiyeyi tamamladı ve o sırada Niş valisi olan Midhat Paşa ile yakınlık kurdu. Midhat Paşa, 1864 yılında kurulan Tuna Vilayeti'nin ilk valisi olarak atanınca, Ahmet Midhat da vilayetin merkezi olan Rusçuk'ta Vilayet Mektûbî Kalemi'nde memuriyete başladı. Bu sırada hem Fransızca öğrenen hem de *Tuna Gazetesi*'nde yazarlık hayatına başlayan Ahmet Midhat, 1871'de İstanbul'a döndü ve hızlı bir şekilde yayıncılık, gazetecilik ve yazarlık hayatına atıldı. Bu yıllarda önce Tahtakale'deki evinin bodrumuna yerleştiği bir makine ile matbaacılığa başladı, daha sonra Kırkambar Matbaası'nı kurdu. 1873'te Genç Osmanlılarla birlikte sürgüne gönderildi ve Ebuzziya Tevfik ile birlikte sürüldüğü Rodos'ta 38 ay kaldı. Sürgünden İstanbul'a döndükten sonra yayıncılık ve yazarlık işlerini hem özel girişimlerle hem de II. Abdülhamid ile kurduğu ilişkiler sayesinde atandığı devlet görevleriyle sürdürdü. 1878'de çıkarmaya başladığı *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi Osmanlı gazeteleri arasında en uzun süre yayımlanan gazetelerden biri olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde yaş haddi nedeniyle emekliye ayrıldı ve yazı hayatından da çekildi. 28 Aralık 1912 tarihinde Darüşşafaka'da nöbetçi olduğu bir sırada kalp durmasından hayatını kaybetti. Cenazesi Fatih Camii haziresine defnedildi.

FATİH ALTUĞ

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Yeni Yazı, Mizan, Kritik, Monograf dergilerinin yayın kurulunda yer aldı. Selim İleri'nin *Kapalı İktisat'ı* üzerine *Kapalı İktisat Açık Metin* kitabını yayımladı. Mehmet Fatih Uslu ile *Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür*, Ebru Kayaalp ile *Standartlar Nasıl İşler?* kitaplarını derledi. Leylâ Erbil, Sevim Burak, Tomris Uyar, Orhan Koçak, Halid Ziya, Namık Kemal, Sait Faik gibi yazarlar hakkındaki makaleleri çeşitli dergi ve kitaplarda yer aldı. Koç Üniversitesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde ders verdi. Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Para ve İtibar	7
Para! (Günümüz Türkçesi)	11
Para! (Orijinal Metin)	103

SUNUŞ

PARA VE İTİBAR

Ahmet Midhat Efendi'nin *Para* adlı metni, ilk olarak 4 – 26 Ağustos 1887 tarihleri arasında 17 parça hâlinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edildikten sonra aynı yıl Kırkanbar Matbaası'nda müstakil bir kitap olarak basılır. *Para*, aynı zamanda Ahmet Midhat'ın 1870-1894 arasında dolaşıma soktuğu ve 25 cüzden oluşan *Letaif-i Rivayat* dizisinin 17. parçasıdır.

Hesaplılık, ölçülülük, girişimcilik, memurluk, aşırı ve gösterişçi tüketim, tutumluluk gibi temalar, Ahmet Midhat'ın eserlerinde edebî kariyerinin başladığı 1870'lerden itibaren görülse de bu hikâyede çok daha merkezî hâle gelmiş ve yazar, para karşısındaki tutumların etrafında metnini örmüştür. Aynı şekilde, olumlu ve olumsuz tavırları benimseyen kişileri seçip hikâyeyi bu kişilerin karşıtlığı üzerinden kurmak da Ahmet Midhat'ın sıkça başvurduğu kurmaca taktiklerindedir. En meşhurları Felatun Bey ve Rakım Efendi olan bu karşıt çiftlerin bir örneğini de *Para*'da Sulhi ve Vahdeti tezadında görürüz. Sulhi'nin yerilirken Vahdeti'nin idealize edildiği bu yapı etrafında, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunun para karşısındaki konumlarının temsili bir panoraması ortaya konur.

Bankacılık, sigortacılık, borsa, tahvil piyasası gibi modern iktisadi pratiklerin yürürlükte olduğu şartlarda, murabahacılık, muamelecilik, tefecilik gibi eskiden beri devam eden meşru ya da gayrimeşru para kazanma yolları da süregitmektedir. Bu bakım-

dan, *Para*, hayatta mutluluğun elde edilmesi esnasında paranın rolü ve işlevi nasıl olmalıdır sorusuna verilen farklı cevapları gösterdiği kadar, dönemin ekonomik zihniyet ve ilişkilerine dair bir bağlamı da sunar.

Para, hikâyeyi baştan sona kat ederken okul arkadaşlığının dinamiklerine, Beyoğlu'ndaki eğlenme ve tüketim tarzlarına, denizcilik başta olmak üzere üst sınıfların yeni zaman geçirme etkinliklerine, miras hukukuna, gelir kaynaklarına, sigortacılığı ve polis teşkilatını manipüle etme taktiklerine, aşk ilişkilerine, kadınların eğitimine, cinsiyetler arası yoldaşlık ve hiyerarşilere de uğrar. Bu meseleler etrafında sunulan bir tür gündelik hayat etnografisi, paranın etrafında biçimlenir.

Ahmet Midhat'ın diğer eserleriyle de uyumlu olarak, burada mesele, paranın yüceltilmesi ya da reddi üzerinden kurulmaz. Paranın mutlaklaştırılmasının karşısına araçsallaştırılması konulur. Emeksiz, hızlı para kazanma ve harcama yollarının ürettiği yan etkiler, habislikler gösterilirken erdemli, sorumlu ve özenli bir hayat tarzının er ya da geç para kazanmayı da mümkün kılabileceği de alternatif olarak sunulur. Harcama ve hile becerisi, mesleki beceri ve tutkuyla karşıtlık içerisinde konumlanır.

Hikâyeyi kuşatıcı bir şekilde değerlendirmek için “itibar” kelimesi, bize kıymetli ipuçları sunacaktır. “Ölçmek, tartmak” anlamındaki “abr” ve “geçmek” anlamına gelen “ibar” kelimelelerinden türeyen “itibar”ın anlamları arasında şunlar yer almaktadır: “Saygı görme, saygı gösterme, değer verme, kendine değer verilme”, “Önem verme, önem verilme, dikkate alma, dikkate alınma”, “Hatırı sayılır olma durumu, şeref, haysiyet”, “Ticari hayatta güvenilir olma durumu, güven kazanmış olma”, “Bir şe-

yin gerçek olmayan, öyle farz edilen değeri”, “İbret alma”.¹ Sulhi'nin toplum içinde saygı görme, önem verilme arzusunu bir tür sosyal/ekonomik kredi olarak cisimleştirme çabasının karşısında Vahdeti'nin toplumsal itibar, ekonomik kredi ve haysiyeti iç içe düşünen, haysiyetin toplumsal ve ekonomik itibarı tabii olarak artıracağına inanan yaklaşımı yer alır. Sulhi ve Hacı İsmail Ağa'nın sonları, Vahdeti'nin maddi manevi ilerlemesi söz konusu olduğunda da toplumsal, ekonomik ölçülerin nasıl nispi olduğu, maddi ve köklü dayanaklardan çok “farz edilen, kurmaca, sanal değer” anlamıyla *itibarî* olduğu öne çıkar.

Ahmet Midhat, bu metinden çıkarılacak “ibret”i, “itibar”ın çok yönlü kavram alanı etrafında kurar. Bu bakımdan, şimdi kurmaca olarak tercüme edilen “fiction” ifadesine karşılık olarak önerilen ama çok fazla yerleşmeyen kelimelerden birinin “itibarî” olması da anlamlıdır. *Para*, Ahmet Midhat'ın belirli bir ibreti üretmek için sosyal, ontolojik, ekonomik itibarları / kredileri iç içe geçirdiği ve bunların itibarî / varsayımsal niteliklerini de gösterdiği kurmaca / itibarî bir metin olarak vücut bulmaktadır.

Hikâyenin başındaki, isimler ve anlamları üzerine tartışmanın yapıldığı, kişi ve isim arasındaki ilişkinin mahiyetinin ele alındığı kısım, metnin temel meselesine dair ilk işarettir. İsimlerle kişiler arasında zorunlu bağların olmadığına, adlandırmanın itibarîliğine dair dikkatler temizlik-pislik meselesine de bağlanır. “İtibar” / “kredi” kadar, “habis-tayyip”, “na-pâk-tahir” kavram çiftleri de metni kat eder ve parayla kurulan ilişkide habisliğin nasıl daha fazla habislik ürettiği, temizliğin, helalliğin, haysiyetin ise katlanarak çoğaldığına dair dikkatler metnin ibretini belirler.

1. <http://lugatim.com/s/itibar> [erişim tarihi: 11.02.2023].

Tüm bunlar dikkate alındığında orijinali ve günümüz Türkçesine çevirisi sunularak yayına hazırlanan *Para*, Osmanlı'nın son dönem ekonomik zihniyetinin sosyal, ontolojik ve farazi veçhelerini düşünmek için itibar edebileceğimiz bir metin olarak kıymetlidir.

Fatih Altuğ
İstanbul, Ocak 2023



PARA!

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

PARA!

Başlığımızı beğendiniz mi? Hikâyemizin esasını ne tatlı ne önemli bir şey üzerine kurduğumuzu gördünüz mü? Para bu! Parrrrrra! Onu böyle telaffuz eylediği zaman paraya tapan pek çok kişinin gözleri fal taşı gibi parlar. Lokma gibi kabarıp göz yuvalarından dışarı fırlar.

Tıbbiye'nin¹ dördüncü senesinde olan iki arkadaş vardı. Ama hangi senenin öğrencilerinden olduklarını sormayınız. Evvel zaman içinde denilebilecek kadar eski bir zamanda. Zaten tıbbiye mektebimiz en eski mekteplerimizden değil midir? Bu iki arkadaşın birisinin ismi Sulhi ve diğzerinin ismi Vahdeti idi. Niçin böyle adlandırıldıklarını merak ediyorsanız bu merakınızın pek boş bir merak olacağını -haddimiz olmayarak- arza cesaret alırız. Düşünmelisiniz ki isimler konuldukları zaman niçin şu kelime tercih olunup da bu kelime tercih olunmadığı âdeta hiç düşünülmez. Yaygın bir görüşe göre isimler gökten inmiştir; bu hükmü kabul edecek olursanız, herkesin isminin sonradan konulduğu anlama uygun olmak üzere gökten indiğine inanırsınız da filanca kişiye ne sebebe dayanarak şu isim verilmiş diye düşünmezsiniz. Makbul olmayan bir söylentiye göre “Bazı pisliklerin adı temiz olur” yollu hükümler de verilir. Siz bu hükmü beğenseniz bile, bundan anlaşılır ki isim konulmasında ismin anlamına uygunluk gibi bir şey aranılmamaktadır.

Ama bazı isimler anlamına pek uygun çıkarlarmış. Ona da “sahibi bahtına” deyip kısa kesiverirsiniz.

Bizim Sulhi ile Vahdeti efendiler hem sınıf arkadaşları hem de yatak komşusuydular. Mekteplilik hâlimden haberdar

1. Modern tıp eğitimin verilmesi amacıyla 1827'de kurulan askeri okul.

mısınız? Değilseniz haberdar olmanız lazım gelir. Zira o da bir âlemdir ki hâlleri bilinmeye layıktır.

Biz bir vakit *Kırkanbar* adlı mecmuamıza “Mektep Arkadaşı Kardeş Demektir” başlığıyla² bir yazı yazmıştık. Fakat onda mekteplilik âleminin yalnız fikri niteliklerinden söz edip maddi niteliklerine girmemiştik. O yazıyı şimdi şurada tekrar kaleme alacak olsaydık mekteplilik hâlini daha başka türlü ve daha mükemmel olarak tasvir eylerdik.

Hakikaten mektep arkadaşlığı kardeşlik demektir. Lakin “mekteplilik” denildiği zaman bu genellik bildiren bir ifadedir. Bir mektepte birkaç sınıf bulunur. Her sınıf ferdinin kendi arasındaki kardeşlik, diğer sınıflarla olan kardeşliğe nispetle daha ziyade öz kardeşlik hükmünü alır. Aynı şekilde, bir sınıf içinde üç arkadaşın arasındaki kardeşlik diğer arkadaşlardan daha özel bir şekilde olur. Bu üç arkadaş ise yatakları bir sırada olmak nedeniyle birbirine yatak komşusu olan arkadaşlardır.

Bir sınıfta yetişen talebenin edindikleri ilmi bilgiler birbirine benzediği gibi çoğunlukla meseleler hakkındaki fikirleri de benzer oldukları dikkate değerdir. Hepsi bir kıyafet giyerek, hepsi bir tarzda yiyip içerek, hepsi bir düzen altında duruş ve hareketlerini icra ederek terbiye alan gençlerde bu benzerlik ve örtüşme garipsemeye layık değildir. Hele sınıf arkadaşlığını yatak komşuluğuyla bir kat daha kuvvetlendirmiş olan talebe arasındaki ilişki, öyle olur olmaz kardeşlik ilişkisinden elbette daha kuvvetlidir.

Yatak komşusu olan efendiler düzen içerisinde olan mekteplerde, dershanelerde birbirinin yanında bulunurlar. Yemekhanede de aynı şekilde bu komşuluk söz konusudur. Bundan dolayı

2. Ahmet Midhat, 1873-1876 yılları arasında *Kırkanbar* dergisini çıkarmıştır. Söz konusu yazı, derginin 30 Kasım 1870 tarihli 2. cildinin 12. sayısında yayımlanır.